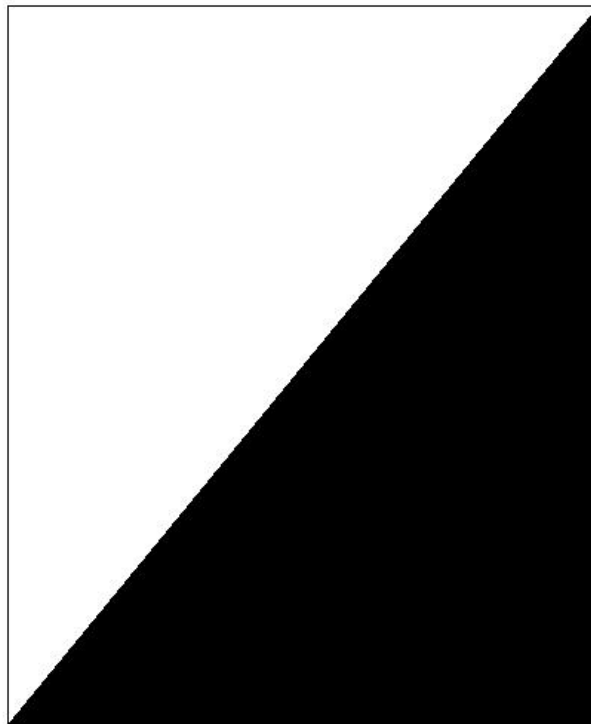

325

Holberg's fødselsdag i 2009

Tekst: Bjørn Andersen

Version 2.1 • 04.12.2009 (+ et supplement 2011 og 2016)

Holberg's moralsk-politiske bundlinie

1 - Ikke de friske komedier, men den senere afklaring er det mest interessante

Det mest interessante ved Holberg i moralsk-politisk og historisk henseende var - og er - ikke de friske og stærke komedier fra 1720'erne, for han nåede meget længere i sin afklaring i tiden *efter* komedieskriveriet.

De tidlige komedier - *Jeppe* og *Erasmus* indbefattet - har tydeligvis i forlængelse af fortællingen om *Peder Paars* haft en meget vigtig funktion i Ludvig Holberg's udvikling fra en yngre provokerende

Hans Michelsen til en ansvarsbevidst skribent med overblik og snert, for de har været dén tumleplads hvor han har skudt sig ind på en række moralsk-politiske problemer og hvor han har afprøvet forskellige positioner.

Selv om Holberg var grundigt tilfreds med sin egen indsats som komedieforfatter, med sin hudfletning af latterlige modeluner, af stortalende officerer, af tåbelige montanusser og af indskrænkede værtshusparlamentarikere, så brugte han megen kreativ energi på at komme videre - på at udvikle og etablere et positivt standpunkt der var solidt forankret i historien og som havde realiteterne for sig.

2 - Videreførelse, men med justerede mål og nye midler

Holberg gik videre fra de tidlige komedier både med justerede mål og med en serie af nye midler. Han vendte ganske vist tilbage til komediegenren, men ikke med noget heldigt resultat; de sene komedier - som komedien om filosoffernes verden - er forstandsteater uden kunstnerisk kraft, og dem kan man roligt arkivere lodret, især når man har det store historisk-politiske forfatterskab at fordybe sig i, den latinske samtidsroman om *Niels Klim*, den geniale ajourføring af Plutarch i *Helte- og Heltindehistorierne* og naturligvis de mange moralsk-politiske essays i de *Moralske Tanker* og i *Epistlerne*.

Sidst men ikke mindst må man, som Billeskov Jansen har gjort det, fremhæve den pædagogiske genistreg, bogen om *Folkeretten og Naturretten*, som Holberg skrev på gennem mange år, og som han gjorde bedre og bedre. Bogen blev ét af de bedst tænkte og bedst tilrettelagte moralsk-politiske værker fra den første halvdel af 1700-tallet.

3 - Den dansk-norske model

En af de vigtigste 'stationer' i forfatterskabet udgøres af *Danmarks og Norges Beskrivelse* fra 1729, som ironisk nok har været en smule overset. Bogen er ikke et egentligt vendepunkt - for et sådant findes ikke hos Holberg - men et 'sted' hvor han på klart dansk videreudviklede og præciserede sit standpunkt, et standpunkt han allerede havde formuleret i store træk og i omrids, fx i forskellige hjørner af komedierne.

Danmarks og Norges Beskrivelse bør opfattes som Holberg's politisk-moralske *credo*. Det var hér han for alvor - og med stor kraft - erklærede sig som én der *nødvendigvis* måtte støtte Enevælden, ikke Enevælden i almindelighed eller i sin franske form, men i den særlige danske udgave som Frederik 3' - med stort skarpsyn og ved behændig manøvreren - havde grundlagt efter de europæiske religionskriges barbari og efter at den danske adel havde spillet fallit under svenskekrigene.

1660 var i Holberg's optik et meget glimrende eksempel på hvordan der - på dén baggrund - kunne foretages et hélt *nødvendigt*, *ublodigt* og ét af næsten alle *forstået* og - i det mindste efterhånden - hélt *accepteret* politisk-moralsk paradigmeskifte.

Credo

Sin Credo kunde han, som andre sine Liige,
Skiønt han det ey forstod; men det vil intet siige,
Hans egen Hører, som var dog en dygtig Mand,
Det kunde legge ud lidt bedre end som han.

Peder Paars, 2' Bog, 1' Sang

4 - Molesworth som produktivt afsæt

Holberg formulerede i 1729 sit standpunkt med afsæt i en skarp kritik af den engelske Robert Molesworth der havde hudflettet den danske model anno 1692 - bl.a. ved, og ikke ganske uberettiget, at påstå at de danske fæstebønder var en undertrykt klasse.

Holberg vidste i 1729 - som han havde *viist* i komedien om den fordrukne *Jeppe Nielsen* - at mange af fæstebønderne var undertrykt af omstændighederne, men også af sig selv og af deres mangel på indsigt.

Holberg talte - af indlysende historiske grunde - aldrig for at bønderne skulle sætte sig fri, organisere sig, gribe magten og skubbe Kongen, Enevælden og Herremændene til side, men han anerkendte i stigende grad de dygtige og flittige bønders indsigt og viden, og han satte også stor pris på deres jordbundethed.

Tværtimod talte og skrev han for at man måtte reformere økonomien og systemet, at man - på hver sin plads - skulle gøre sit ypperste for at leve op til hvad man burde kunne forvente af én. *Nu har jeg gjort mit, nu må I gøres jeres* - sådan så han på 'tingene' da han havde investeret i at forbedre nogle af de fæstegårde han ejede og ikke havde brugt sine penge på unødigt luksus.

Holberg roste i påfaldende varme vendinger Frederik 4' for i begyndelsen af 1700-tallet at have afskaffet det sjællandske vornedskab, og man kan - af den senere og latinske *Niels Klim* - tydeligt forstå at han ikke brød sig det mindste om at Christian 6' i 1733 havde indført det snærende stavnsbånd, og - *måske* - drømte han, undertiden, om at man 'løftede' bønderne?

5 - Frisættelse af kvinderne

Både i *Helte-* og *Heltindehistorierne* og i *Niels Klim* har Holberg analyseret og diskuteret sig frem til at man - med stor samfundsmæssig fordel - skulle sætte kvinderne fri, at man skulle lade dem indtage de samfundsmæssige positioner der svarede til deres evner, at man - kort sagt - skulle stille dem lige med mændene.

Han var i så høj grad en mand der tænkte i udviklingsprocesser at han forventede at en sådan frisætning ville kalde flere kvindelige kvaliteter frem end man umiddelbart kunne forestille sig.

6 - Holberg var vidtskuende, men stærkt bundet af sin tid

Holberg var overordentlig vidtskuende og fremadseende, men han var også stærkt begrænset af sin tid; dét hverken kan eller skal man bebrejde ham; har vi måske noget at prale af, 325 år efter hans fødsel?

Holberg byggede på samfundet som han kendte det omkring 1729, også det agrare samfundsliv der udgjorde det materielle grundlag for ethvert liv på dén tid. Dét var hans basis og hans perspektiv for resten af livet, både under Christian 6's teatraliske tørketid og under Frederik 5's efterfølgende gloriøse forsøg på at revitalisere Enevælden – hvor Holberg, nu ophøjet til Friherre, kunne kaste hele sin formue og sin prestige ind bag opbygningen af en Samfundsvidenskabelig Universitetsskole i Sorø.

7 - The Sorø School of Economics?

Én af dén tids herostratisk berømte skikkelser var den *Jacob von Thyboske* major Paars der blev sendt til Grønland med et detachment soldater og en 'koloni' af frigivne straffefanger og villige kvinder fra Spindehuset for at stabilisere og videreføre Hans Egede's mission med andre midler, for desuden at opspore de forsvundne nordboer i Østerbygd og for - til hest - at bestige indlandsisen. Den thyboske manøvre endte i *viel Geschrei und wenig Wolle* og bekræftede at der, heller ikke déngang, var noget der kunne overgå virkeligheden.

Det er et udslag af tilværelsens bizare ironi at netop *denne* Paars, hjemkaldt og forfremmet til kommandant i Korsør, blev anmodet om at levere de kanoner der skulle bruges til at afskyde festsalutterne ved indvielsen af Kongens og Holberg's Universitetsskole.

Det blev i øvrigt indskrevet i retningslinierne for *The Sorø School of Economics* - som skolen kunne have heddet, havde det været i dag – at man undertiden, men systematisk, skulle vende tingene på hovedet og lade studenterne udspørge professorerne - og dermed få det bedste op i alle - i stedet for at gå *alt for normalt* til værks og lade professorerne læse metafysiske beskrivelser og betragtninger op for de kvikke studenter og derefter lade studenterne disputere om ting de ikke havde nogen jordisk chance for at vide noget fornuftigt om.

8 - Manglen på momentum

Der var imidlertid for lidt momentum i det sorøske universitetseksperiment og efter et halvt århundrede måtte det stoppe - og senere omdannes; det kom til at vare *nogle* år før man igen forsøgte sig med at etablere et universitet uden for København, denne gang blev det i 'Års' - i øvrigt med politologi som ét af de mest betydelige studier.

Blandt de særligt udvalgte lærere i Sorø var Jens Schielderup Sneedorff og Jens Kraft, men dén der fik den største politiske betydning var måske Ove Høegh-Guldberg bedre kendt som dén der forsøgte at bringe samfundet på fode efter Christian 7' og Struensee - og efter én af de mest berømte af bachelorerne fra The Sorø School, grev Brandt. Dén Brandt der ligesom guvernør Paars var døbt Enevold.

9 - Brandes og den radikale Holberg

Holberg selv var 'konservativ', én der aktivt *ville* Enevælden, men han var også én der har givet inspiration til forfattere der har tænkt langt ud over de eksisterende begrænsninger. Én af dem var Georg Brandes der - i 200 året - udgav en biografi, én af de bedste fremstillinger der endnu er skrevet om Holberg.

Noget af det mest glimrende ved Brandes' bog var forsøget på at se Holberg, hans liv og forfatterskab i en større - men materielt baseret og historisk begrundet - helhed. Vil man arbejde med Holberg i dag, kan man med fordel gå videre ad dén vej og diskutere Holberg, ikke under en isoleret litterær eller filologisk synsvinkel, men under en historisk synsvinkel, vel at mærke på en helhedsorienteret og dynamisk måde der også giver de litterære og filologiske aspekter dén store plads de må have.

10 - Den 'alternativt' radikale Holberg?

Supplement oktober 2011

Når man læser Holberg, dvs Holberg som han i sine yngre år var ramt af *en poetisk raptus*, kan man rende ind i problemer. For han *var* jo radikal - var han ikke? - men hvordan skal man så forstå udgangen på *Kandestøberen* og på *Jeppe*?

Det ville være god Holberg-*latin* ... i en historisk læsning ... at inddrage alt hvad der er relevant (fra pågældende tidspunkt), at tage hensyn til at *noget* af det ikke skal forstås bogstaveligt osv, at forsøge at forklare alle inkonsistenser ('selvmodsigelser') og endelig at se fuldkommen væk fra de 'forestillinger' man selv måtte have med i bagagen.

Hvad jeg er nået til er at Holberg (formentlig) øvede sig på sit 'standpunkt' i begyndelsen af 1720'erne, at han lagde sig *fast* i 1729 og at han fastholdt sit grundlæggende standpunkt (at den danske Enevælde anno 1729 var den bedst tænkelige *danske model*) men at han arbejdede videre med både at nuancere det og at fastholde det i resten af sit liv.

Holberg lagde - ikke mindst med *Kandestøberen* og *Jeppe* - afstand til *demokratiet* som en realistisk mulighed, dvs demokratiet som han så det i 1720'erne. I 1720'erne kendte Holberg til de voldsomme europæiske krige i 1600-tallet og han kendte til borgerkrigene i England ... Men han kendte (må man formode) også til urolighederne i det nærliggende Hamburg der *netop* havde fundet sted.

Bent Holm er blandt dem der har set et radikalt potentiale i Holberg (i de tidlige komedier). Han er desuden blandt dem der har sét en 'åbning' når han - i fællig med Asger Bonfils - har været med til at antyde, *vise*, noget farligt, måske endda noget armløftende? i Herman von Bremen's exit.

En *sådan* exit kan man ikke læse direkte ud af Holberg's tekst, siger Holm, men den passer fint ind i den historiske sammenhæng, for formentlig har Holberg tænkt på en småborgerlig 'rejsning' i Hamburg (hvor *Kandestøberen* angiveligt foregik).

Måske? ... men Holberg har ikke foruddiskonteret et specifikt *historisk* fænomen som en viss malersvend der sprang frem i det sydtyske og - som for en tid - lykkedes med at omkalfatre samfundsordenen, dét må man betegne som en anakronisme. Hvad Holberg har mént - i 1720'erne - må man læse eller fremlæse på baggrund af hvad han kunne vide ... déngang.

Slår man op i noterne til F.J. Billeskov Jansen's *Kandestøber*-udgave (Billeskov's 12 binds-udgave

bd. III (1969)) kan man finde følgende information på s. 84: '1708-12 havde Hamburg været besat af de nedersaksiske Kredstroppe, der havde til Opgave at dæmpe de Uroligheder, som det lavere Borgerskab havde anstiftet.'

11 - Den statsteoretiske Holberg

Supplement april 2016.

Se: holberg.nu/55-Pepys.epub om Pepys ... [Holberg og Montesquieu](#)

Samuel Pepys om London's brand. Holberg om København's brand, desuden optrykkes 8 af Holberg's epistler om engelsk historie, Cromwell og - ikke mindst - om Montesquieu.

Holberg kunne i sin tid argumentere for at Enevælden var et glimrende system for Danmark, Norge og Island. I dag var dét synspunkt ikke gået. *Og tilsvarende gælder at uanset de store økonomiske, sociale, kulturelle, uddannelsesmæssige og politiske forskelle der er på indbyggerne nuomstunder, så har det store flertal – som i den sidste ende har retten til at bestemme - en grundopfattelse som ville have været meget langt ude på Holberg's tid.*

Samtidig må det konstateres at Holberg var den første store dansk-norske statsteoretiker der skrev for et publikum der både omfattede samfundets øverste og 'mellemste' lag.ⁱ Her må fremhæves beskrivelsen af Danmark-Norge i slutningen af 1720'erne, adskillige 'moralske' skrifter – således værket om naturretten og de *Moralske Tanker* – mange af de historiske skrifter, desuden helte- og heltindehistorierne (som Holberg selv trak frem fra tid til anden) og vel osse hans underfundige fortælling om *Niels Klim*?

Om bønderne skrev Holberg sidst i sit liv: *Hvis man vil forsøge at kiæle for vore Bønder, vil man strax faae mange øde Gaarde. Af Frihed avles derfor ikke Arbeydsomhed ey heller Stridbarhed* [epistel 518].

Henvisning(er):

Georg Brandes: *Ludvig Holberg* <http://bjoerna.dk/Holberg/Brandes-1884.pdf> [4 MB], s. 61

- i Dertil kommer et antal praktikere (som Griffenfeld), et antal teoretikere med et 'snævert' publikum og forskellige litterære forfattere.